
ХУДОЖНІЙ ДОСВІД ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

DOI: 10.18524/2312–6809.2019.29.183482

УДК 821.161.3

ЧАЛAVEЧАЯ ЭКЗИСТЭНЦЫЯ Ў ТЭКСТУАЛЬНАЙ ПРАСТОРЫ ГОРАДА І ВЁСКИ: ПАЭЗІЯ ВАЛЬЖЫНЫ МОРТ І ЮЛІ ЦІМАФЕЕВАЙ

Анастасія Анцімонік, аспірантка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
chornaesopca@gmail.com*

У артыкуле на прыкладзе паэтычнай творчасці Вальжыны Морт і Юлі Цімафеевай — маладых прадстаўніц сучаснай беларускай літаратуры — разглядаецца ўзаема сувязь паміж паняццямі горада/вёскі і экзістэнцыі чалавека, актуальная ў сілу ўпісанасці ў кантэкст так званых адвечных пытанняў. Робіцца выснова аб перавазе для лірычных герояў гарадской прасторы (асабліва Мінска) і насычанага перажываннямі і падзеямі існавання ў ёй, у той час як вёска становіцца арэнай быцця іншых персанажаў. Аўтарскія тэксты з канцэптам вёскі вылучаюцца драматычным пафасам і награваннем марцальнай сімволікай, з канцэптам горада — інтымнасцю эмоцый лірычнага «Я» і яго ўкаранёнасцю ўхранатоп.

Ключавыя словы: *экзістэнцыя, беларуская паэзія, лірычны герой, горад, вёска.*

Канцэпты горада і вёскі паслядоўна знаходзяць сваё адлюстраванне ў сучаснай беларускай паэзіі. «Горад» як такі стаў актыўна ўваходзіць у дыскурс айчынай літаратуры пазней за «вёску» — толькі ў пачатку ХХ стагоддзя, і, як вядома, у лірыцы ўрбанізм «запатэнтаваў» Максім Багдановіч. З таго часу сутыкненне гарадскіх і вясковых матываў ішло нераўнамерна (вечная барацьба прагі да свайго «роднага кута» і камфарту ўрбаністычнага ладу), нават сёння складана з пэўнасцю вызначыць дамінаванне і перавагу адных над другімі (бадай што, можна асцярожна дапусціць, што заканамерна (аднак не выключна) пра вёску больш пішуць прадстаўнікі старэйшага пакалення, пра горад — малодшага).

Сучасная паэзія (возьмем за пункт адліку пачатак нашага стагоддзя) увогуле слаба даследаваная ў сілу часу свайго з’яўлення і дынамічнага развіцця, таму актуальнасць і навізна матэрыялу відавочная. Да таго ж цікава і важна прасачыць сувязь паняццяў горада/вёскі і экзістэнцыі (ад лац. *exsistentia/existentia* — існаванне) чалавека ў акрес-

ленай прасторы, уплывы месца на асабістае «Я» і выбудоўванне сістэмы каардынат быцця.

У артыкуле разгледзім спецыфіку выяўлення чалавечай экзистэнцыі ў тэкстуальнай прасторы горада і вёскі на прыкладзе паэтычнай творчасці Вальжыны Морт і Юлі Цімафеевай — дзвюх выбітных маладых прадстаўніц сённяшняй беларускай лірыкі. Адметна, што першая нарадзілася і вырасла ў Мінску, другая — у пацярпелай ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС вёсцы на Брагіншчыне Гомельскай вобласці і пераехала ў сталіцу ўжо ў дарослым узросце. В. Морт зараз жыве і працуе ў ЗША, Ю. Цімафеева — у Мінску. Абедзве шчыльна займаюцца літаратурай (пішуць, чытаюць, перакладаюць, выступаюць на міжнародных літаратурных фестывалях).

Лірычныя гераіні паэтак знаходзяць сабе месца і ў горадзе, і ў вёсцы. Найвыразнейшы гарадскі пейзаж з архітэктурай, прыроднымі элементамі, колерамі, рэчамі і рэчывамі дае В. Морт у «Одзе да Бранкі»: «Вось жыццё ў горадзе, чые рэбры-калоны / Загорнутыя ў халат эпідэміі снегу. // Калі сонца з’яўляецца ў бясконцым небе, / небу адразу ставяць дыягназ пухліна. / Мора няма, / але могількі разбіваюць свае гранітныя хвалі / аб жоўтыя палоскі вулічнага святла — / святло з пяском на зубах! // Прыпынак транспарту свеціцца ў цемры, / — тэлефоны, цыгарэты — / быццам хлёў у пустыні. / Аўтобусы жуюць асфальт» [2, с. 18]. Нярэдка самахарактарыстыка паэтычнага «Я» ўдала рэалізуецца праз упісанасць у тэкстуальную прастору населеных месцаў. Так, у вершы В. Морт «Кенатаф» гэтае самае «Я» выражае сябе ў раз’ездах па горадзе (верагодна, тут можна счытаць і вобразны кантраст паміж цэльнасцю дынамічнай асобы і пустэчай статычных аўтамабіляў): «Пра мяне: часта я баўлю цэлыя дні ў раз’ездах / паміж паркоўкамі, дзе машыны падобныя да пустых / панцыраў гіганцкіх чарапах» [2, с. 8]. Лірычная ж гераіня верша «Цырк» Ю. Цімафеевай тлумачыць сваю натуру праз вобраз вандроўнага цырка, з якім яна нарадзілася («З цыркам, толькі падумай, / у палескай вёсцы» [4, с. 6]):

Вандроўны цырк
вырастаў разам са мной,
як ваўчаныя, што хоча мяса,
яны ўсе хацелі феерверкаў
і шырокіх дарог.
А тут
бураковыя палі,

каларадскія жукі,
народныя прыкметы [4, с. 6].

Унутраныя «жанглёры, акрабаты і барадатыя жанчыны» (звернем увагу на раздробленасць душэўнага свету) вучыліся «цыркавым хітрыкам» і сталелі ў адпаведным вясковым антуражы «бураковых палёў» побач з качанятамі, куранятамі і парсючкамі. Што цікава, у В. Морт таксама ёсць тэкст з падобным ландшафтам, дзе «Гарбузы і буракі растуць проста ў раты / мерцвякоў» [2, с. 21]. І калі ў Ю. Цімафеевай асабісты цырк цесна знітаваны з вясковай атмасферай (і заканамерна вырастае з яе), то лірычнаму «Я» верша «ARSPŌETICA» В. Морт голас дапамог адкрыць менавіта горад са сваімі шматлікімі вуліцамі і «храмам Гастранома»: «Не кнігі, а / вуліца адкрыла мне рот, як лыжка лекара / <...> / У маленькай кватэры я збудавала з сябе / асобны пакой» [1, с. 130].

У вершах Ю. Цімафеевай вуліца таксама набывае своеасаблівае значэнне. У адным з іх яна становіцца алегорыяй жанчыны (першая страфа награвушчана знакавымі дзеясловамі і прыметнікамі: вуліца «мусіць служыць», «быць роўнай і падатлівай», «мусіць усміхацца»), якая пад слоем знешняга глянцу хавае сваю сапраўдную існасць, пазбаўленую цэтлікаў і навіязаных ролей:

Але ніхто з іх не ведае,
што вуліца прарастае ўнутр,
што вуліца выхавала пад сабой горы...
<...>
што вуліца выпусціла з сябе рэкі...
<...>
Вуліца легла тварам уніз,
і пакуль топчуцца па ёй пешаходы
і коламі прыціскаюць яе машыны,
вуліца ціха й пяшчотна спявае
недзе там у душы,
пад асфальтам [4, с. 24–25].

У іншым тэксце вуліцы таксама звязаны з феміннасцю, атаясамліваючыся з валасамі Марты, да якой звяртаецца лірычнае «Я», і звяртаючы на сябе ўвагу сваёй разнастайнасцю станаў і форм выяўлення: «У Парыжы столькі вуліц, мая Марта, / колькі ў цябе сівых валасоў. / Вуліц прамых і кучаравых, / часам сабраных адным пучком / на скрыжаванні, / часам распусных, даўгіх / і нястрымных» [4, с. 26].

Геаграфія вершаў не асабліва багатая, затое відавочна, што згаданыя паэткамі назвы эмацыянальна блізкія ім і іх лірычным герайням. У тэкставай прасторы фігуруе Варшава, якую спадарожнікі праязджаюць у вершы В. Морт «Берлін — Мінск». Абмяжоўваючыся кароткай згадкай пра горад і вакзал у ім, лірычная герайня перажывае асаблівы стан, перададзены сугестыўным шматслоўным вобразам: «Гэта не ком у горле, / што не сказаць і слова. / гэта так адмыслова, / гэта так напралом / сэрца лезе праз рот / і напружвае зрок» [2, с. 61].

Парыж становіцца вызначальным для герайні Ю. Цімафеевай (вершы «Блышыны рынак», «У Парыжы столькі вуліц, мая Марта...»), ды і сама паэтка адзін час прабыва ў ім у пісьменніцкай рэзідэнцыі са сваім мужам, цудоўным беларускім пісьменнікам, эсэістам і перакладчыкам Альгердам Бахарэвічам (які нават «па гарачых слядах» напісаў кнігу «Бэзавы і чорны: Парыж праз акулёры беларускай літаратуры»), а таму згадвала пра моцны ўплыў гэтага горада на ўласную творчасць. Парыж становіцца адбіткам экзистэнцыі лірычнага персанажа ў вершы «У Парыжы столькі вуліц, мая Марта...», на першае месца тут выводзіцца заглыбленасць у свой унутраны свет і нават пэўная эгацэнтрычнасць:

Ты, мая Марта, як Парыж,
бачыш толькі сябе
ў люстры дзён
і чужых дзённікаў,
якія чытаеш залпам [4, с. 26].

Безумоўна, самае істотнае месца атрымлівае ў тэкстах Мінск, які ўгадваецца па характэрных элементах у асобных паэтычных творах нават без згадкі наймення (вершы В. Морт «Малалеткі», «Мінская Песня», «у горадзе свята...», Ю. Цімафеевай «Сэрца-Камароўка», «грубасць гэтага горада...», «МОЛОДЕЧНОБЕЛЬ» і інш.), бо ўвогуле «ўсе самалёты ляцяць да мінска / таму што мы дзеці / і маем права на горад дзяцінства» [2, с. 48]. Што да канкрэтных улюбёных паэткамі месцаў Мінска, то асаблівае месца надаецца дзвюм гістарычна і культурна важнымі лакацыям — Нямізе і Камароўцы. Няміга — гэта і рака, і адна з найстарэйшых (вядомых прынамсі з XII ст.) мінскіх вуліц уздоўж яе, і гістарычна-архітэктурны комплекс на самой вуліцы. Менавіта са знакамітай бітвай на Нямізе ў 1067 годзе звязана першае згаданне Мінска («Слова пра паход Ігаравы»). Яшчэ да пачатку мінулага стагоддзя там працякаў ручай (рэшткі ракі Нямігі), які сезонна разліваўся і затапляў

вуліцу і рынкавыя плошчы, таму ў 1926-м годзе яго заклалі ў калектар, зверху зрабілі брукаванку і асфальт (хаця гэта не асабліва дапамагло, бо названы раён затапляецца і сёння). Усе гэтыя акалічнасці адлюстроўвае В. Морт у вершы «Мінская Песня», дзе Няміга, якая «цячэ / праз вушка іглы» і «праз ныркі сабак», сапраўды апяваецца, дзе злучаецца мінулае і сучаснае (хаця ў рэшце рэшт «Няміга цячэ — / час стаіць»), дзе падкрэсліваецца асаблівае гэтага месца і для сябе, і для горада:

Белае цела
горада-крыві,
Нямізе-рацэ
Няміга-труба.
Нам у школе Нямігай
сяклі па руках,
нам у школе Нямігай
прамылі мазгі
за тое, што мы знайсці не маглі
Нямігу на мапе зямлі.
А нам на Нямізе
мянялі багоў, як коней
на запятках [2, с. 63].

Не дзіўна, што верш заканчваецца зваротам-заклёнам: «*Няміга-матка, / дай яйка, / каторае з’ем на небе, / і адпусці нас / з куляю ў галаве, / як і мы адпускаем / вінаватых нашых*» [2, с. 63] (курсіў аўтарскі).

Ю. Цімафеева падобную «мінскую песню» спявае Камароўскаму рынку — яшчэ аднаму легендарнаму месцу, галоўнаму харчоваму рынку сталіцы. Стагоддзе таму там была змрочная гарадская ўскраіна са сваімі маргіналамі, бадзяжнымі сабакамі і нядобрай славай. Сёння ж Камароўка прыцягвае да сябе людзей кардынальна рознага сацыяльнага статусу, там можна напоўніцу адчуць атмасферу мабільнага і пазбаўленага шыку сталічнага жыцця, пра што ёміста і проста заяўляе гераіня верша «Сэрца-Камароўка»: «Камароўка, ты сэрца гэтага горада / свежае мокрае сіне-чырвонае / <...> / ты ўся ў вечным руху / <...> / ты ўся жаданне / і ўся трымценне» [4, с. 38]. Метафара сэрца горада ў канцы верша закальцоўваецца рэальнымі сэрцамі жыхароў і наведвальнікаў горада, і гэтыя органы «адбіваюць свой рытм / у суладдзі з тваім [гарадскім. — А. А.]» [4, с. 39]. Адметна, што тэкст пачынаецца з голасу лірычнага «Я», гераіня адразу абазначае сваю датычнасць да згаданай у назве лакацыі, але пераводзіць увагу з магчымай унутранай

рэфлексіі на характарыстыку месца праз існаванне ў ім самых прыкметных яе персанажаў («велічных малочніц», «каралеваў мясных астравоў» і «сырных уладарак»): «Камароўка, я хачу стаць нябачнай / каб дакрануцца да ўсіх тваіх прадавачак» [4, с. 38]. Такі прыхаваны дотыккладзецца ў асновуэратычнага матыву ўсяго паэтычнага тэксту і віртуозна спалучаецца з танатычным:

каб гладзіць ім валасы
папраўляць ім каптурыкі
і пацеклюю ад задухі туш
каб нюхаць іхнія кішкі
каб гладзіць косткі
іх вэнджаных скумбрыяў [4, с. 38]

Адзін з найбольш улюбёных вобразаў урбаністычнага пейзажу ў вершах В. Морт — прыпынкі («ARSPOETICA», «Псалм 18», «Ода да Бранкі»). Аўтарка разбурае клішэ, што на іх можна чакаць, напрыклад, транспарт ці людзей, таму ў «Псалме 18» гераіня нетыпова заклікае да сустрэчы прывідаў, каб абняць іх і пачаставаць гарбатай [2, с. 13]. Відавочна, «фізічныя» жыхары горада яе не цікавяць, яна заглыблена ў свой унутраны свет і не пакутуе ад гэтага. Часта ў тэкстах фігуруюць транспартныя сродкі як сведчанне таго, што героі тэкстаў існуюць сучасным горадзе: «я начую там, дзе тралейбусы / спяваюць свае ядзерныя маўчанкі» [3, с. 13]. У тралейбусе ж са сваім спадарожнікам ад гарадской грубасці ратуецца «на апошніх сядзеннях / з апошніх сіл учапіўшыся / пальцамі ў пальцы» [4, с. 48] гераіня паэтычнага твора «грубасць гэтага горада...» Ю. Цімафеевай. Часам ад такога населенага пункта даводзіцца хавацца, каб адчуць сваю свабоду, таму што нават «гарадская плошча — клетка, / дзе акардэоны шчэраць зубы на скрыпкі, / жабракі аблізваюць раты» [2, с. 58], і адмысловае месца для такой мэты знаходзіць лірычнае «Мы» аднаго з самых вядомых вершаў В. Морт: «Толькі ў грамадскіх туалетах мы адчувалі свабоду, / дзе за дзвесце рублёў ніхто не пытаў, што мы там / робім» («Беларуская мова») [2, с. 42].

Значна менш увагі ў аўтарскіх тэкстах надаецца вёскам, якія з’яўляюцца выключна без назваў, самае канкрэтнае ўдакладненне — «палеская вёска» [4, с. 6] — дае Ю. Цімафеева. Відасьць, гэтыя мала-населеныя пункты настолькі падобныя паміж сабой, што ў свядомасці лірычных гераінь існуюць па-за хранатопам, становячыся хутчэй абстракцыяй, універсальным сімвалам, напрыклад, дому:

Вось вёска стаіць ля лесу,
 як пісьмовы стол ля акна.
 Сабака нясе ў зубах маладзік.
 Кветкі, усе як адна, пахнуць крывёю.
 Вось мы і дома [2, с.20].

Але збольшага модус мастацкасці тэкстаў, у якіх фігуруе вёска, — драматычны; у іх паслядоўна рэалізуюцца гнятлівая атмасфера і мар- тальнасць: «Можаш напіцца калодзежнай вады, / а можаш ускочыць і ўтапіцца. / Можаш павесіцца на галіне ў садзе, / а можаш сарваць на- паўзгнілы яблык» [2, с. 21]. Цэнтральным вобразам вёскі ў «Зінгеры» і «Одзе да Бранкі» В. Морт выступаюць могілкі. І калі яны па нейкай прычыне адсутнічаюць, насельнікам даводзіцца шукаць выйсце: «У нашай вёсцы / нават могілак сваіх няма. / Мужчыны паміраюць на вайне, // іхнія целы — самі сабе магілы» [2, с. 5] — непадробны экзістэнцыйны жак.

Надзвычай моцны вобраз закладзены ў тэксце «Пральны дзень» В. Морт, пры дапамозе якога аўтарка пераносіць чытача ў вёсач- ку гадоў вайны, Амэля — галоўны персанаж верша — пярэ сукенку (звернем увагу на гэты сімвал жаночкасці) і сутыкаецца са сваімі ўнутранымі перажываннямі падчас паветранай трывогі: «Яна стаіць унутры [хаты. — А. А.], / нібы на дне ракі, і яе сэрца — васьміног» [2, с. 4]. Тут жа з’яўляецца (ненавязліва двума словамі і ў дужках, але на- колькі трапна) яшчэ адзін паказальны элемент жыцця ў вёсцы: «сусед прышчурваецца».

Своеасаблівым вердыктам у рэшце рэшт выступае думка лірычнай гераіні Ю. Цімафеевай пра тое, што «голас месца / ў сабе / не адужаць», бо ён вызначае чалавечую сутнасць і яго немагчыма замаскіраваць:

Голас месца,
 адкуль мы ідзем,
 мацнейшы за нас.
 Ён скача праз нашы
 сагнутыя цяжкай
 дарогаю плечы
 і нясецца наперад.
 Ён гучна расказвае ўсім,
 каго сустракае,
 хто мы і якімі былі
 там, адкуль мы ідзём [4, с. 66].

Такім чынам, рэпрэзентацыя экзістэнцыі чалавека ў паэзіі В. Морт і Ю. Цімафеевай у кантэксце горада і вёскі выяўляецца ў шэрагу спецыфічных заканамернасцей. Лірычныя гераніі нярэдка існуюць у межах канкрэтных топасаў (прычым часцей фігуруюць гарады, чым вёскі), самым улюбёным з якіх з'яўляецца Мінск (для В. Морт краевугольнай выступае Няміга, для Ю. Цімафеевай — Камароўскі рынак). Урбаністычны пейзаж становіцца альбо фонам для выражэння перажыванняў і эмацыянальнага стану, альбо адбіткам акалічнасцей унутранага свету. З горадам звязана шмат успамінаў, перажыванняў і асацыяцый лірычнага «Я», з канцэптам вёскі ж пераважна знітаваны ўнутраны свет іншых персанажаў вершаў. Горад можа паўставаць як натуральнай прасторай для быцця, як сцэнай для шырокага спектру эмоцый, так і месцам, ад якога хочацца выратавацца ці схаватца. Вёска ў тэкстах маладых паэтаў ніколі не мае наймення і спалучаецца з мартальнымі матывамі і сімваламі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Анталогія сучаснага беларускага верлібра : вершы / укладальнік Георгій Барташ. Мінск : Смэлток, 2019. 208 с.
2. Морт В. Эпідэмія ружаў. Мінск : Логвінаў, 2017. 100 с.
3. Морт В. Я тоненькая як твае вейкі: тэксты. Мінск: Логвінаў, 2005. 112 с.
4. Цімафеева Ю. Цырк: вершы. Мінск : Выдавец Зміцер Колас, 2016. 72 с.

ЛЮДСЬКА ЕКЗИСТЕНЦІЯ В ТЕКСТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА І СЕЛА: ПОЕЗІЯ ВАЛЬЖІНИ МОРТ І ЮЛІ ТИМОФЕЎВОЇ

Анастасія Антімонік, аспірантка

*Білоруські дзяржаўны ўніверсітэт
chornaesonca@gmail.com*

У статті на прикладі поетичної творчості Вальжини Морт і Юлі Тимофеевой — молодих представниць сучасної білоруської літератури — розглядається взаємозв'язок між поняттями міста/села і екзістенції людини, актуальний в силу вписаності в контекст так званих вічних питань. Робиться висновок про перевагу для ліричних героїнь міського простору (особливо Мінська) і насиченого переживаннями та подіями існування в ньому, в той час як село стає ареною буття інших персонажів. Авторські тексти з концептом села виділяються драматичним пафосом і нагромадженням ментальної символіки, з концептом міста — інтимністю эмоцій ліричного «Я» і його вкоріненням в хронотоп.

Ключові слова: *екзістенція, білоруська поезія, ліричний герой, місто, село.*

HUMAN EXISTENCE IN TEXTUAL SPACE OF CITY AND VILLAGE: POETRY OF VALZHYNIA MORT AND YULYA TSIMAFEYeva

Anastasiya Antsimonik, Postgraduate Student

*Belarusian State University
chornaesonca@gmail.com*

Concepts of city and village are consistently reflected in the Belarusian poetry of the 21st century. On the example of lyrical creativity of Valzhynia Mort and Yulya Tsimafeyeva — who are the young representatives of modern Belarusian literature — the interconnection between the concepts of city/village and human existence is considered in the article. Being a certain space, the influence of the place on the own self and on the alignment of the coordinates of life. This relationship grows out of so-called eternal questions, so it's actual and important, because it applies to every individual from a species Homo Sapiens.

There is conclusion about specificity of manifestation of existence in the literary texts. Mort's and Tsimafeyeva's lyrical heroes are not infrequently exist within a particular topos (moreover, in their poetry cities appear more often than villages), and Minsk is a favorite place for them — especially such legendary locations as «Niamiga» and «Kamarouski market». The urban space is filled with experiences and events of life, the landscape of the city is a background for expressing emotions by lyrical heroes or a reflection of the state of their inner world's state. The city is associated with many memories, feelings, relationships of lyrical ego, while the village is the scene of action of other characters of poetry and their experiences. The city can be a natural space for being, an arena for the expression of a wide range of emotions and experiences or a place from which heroes want to escape or to hide. Village in the texts of young poets never has a name. Poems with the concept of the village are filled with the dramatic pathos and mortal motives and symbols, while the poems with the concept of the city — the intimacy of emotion of the lyrical heroes and its rooting in a chronotope.

Key words: *existence, the Belarusian poetry, lyrical hero, city, village.*

REFERENCES

1. Antalogija suchasnaga bielaruskaga vierlibra : viershy. (2019) [The anthology of the modern Belarusian verliber : poems], ukladalnik Gieorgij Bartash, Smeltok, Minsk [in Belarusian].
2. Mort, V. (2017), Epidemija ruzhau [Rose epidemic], Logvinau, Minsk [in Belarusian].
3. Mort, V. (2005), Ja tonienkaja jak tvaje viejki : teksty [I'm thin as your eyelashes], Logvinau, Minsk [in Belarusian].
4. Tsimafeyeva, Y. (2016), Cyrk: viershy [The circus : poems], Vydaviec Zmicier Kolas, Minsk [in Belarusian].

Стаття надійшла до редакції 3 вересня 2019 р.